

HANNU POUTIAINEN

Transsendentaalinen raato

Ihmissubjekti ja sen yhdentekevä kuolema

”Kuolema – yhdentekevä asia.” Ensi näkemältä ajatelma kutsuu esiin kaksi eri tulkintaa. Yhden mukaan se merkitsisi itsevarmaa ja omasta kuolemattomuudestaan vakuuttunutta asennoitumista, jolle kuoleman kysymys ei voisi olla vähäpätöisempi. Toisen mukaan se edustaisi äärimmäistä nihilismia, jonka mielestä elämä on niin mitätöntä, ettei sen päätyminen merkitse juuri mitään: kuolema ei ole pamaus, ei ehkä inahduskaan. Kumpikin tulkinta on tässä yhteydessä erheellinen. Niiden sijaan kyse on kolmannesta, kenties ennenkuulumattomasta ajatuskuvioista, jota tämä essee yrittää tehdä ymmärrettävämmäksi: vapautettuna antroposentrisestä painolastistaan, joka sitoo kuoleman subjektiin ja hukkaa sen yleistettävyyden, kuolema on kenties *yhden tekemisen*, samuuden syntymän, välttämätön ja levottomuutta herättävä ehto.

Mies on saanut luodin rintaansa. Hän pakenee peräänsä usutettuja palkkattappajia. Kuolettavan osuman uuvuttama mies on heiveröinen ja nälkäinen. Silmälasit ovat kadonneet, näkö on sumea. Syksyisen sekametsän läpi kulkiessaan mies tulee lehtien peittämälle aukealle. Puun juurella makaa kuiviin vuotanut metsäkauriin vasa. Mies kumartuu sen puoleen ja kostuttaa sormenpäänsä hylätyn saaliin hyytyneessä veressä. Viedessään sormet paidan kaula-aukosta sisään hän säpsähtää kivusta. Ihmisen ja metsäkauriin verien värjäämät sormet nousevat otsalle. Ne piirtävät paksun ja suttuisen viivan, joka ulottuu leuan kärkeen asti. Viiva täydentää poskilla siipien tavoin levittäytyvää kasvomaalausta. Valkoinen iho maalin ja veren alla on kalmankalpea. Mies käpertyy vasan ympärille kuin suojatakseen sitä ja asettaa kätensä sen kyljelle. Pian hän kääntyy selälleen ja latvuston yllä avautuvaan taivaaseen sameasti tuijottaen vaipuu horrokseen.

Hänen nimensä on William Blake. Ennen hän oli runoilija ja maalari, mutta nyt, kuten hän on saanut matkakumppaniltaan kuulla, pistooli on korvannut hänen kielensä, hänestä on tullut valkoisten miesten tappaja, tästä lähin hänen runoutensa kirjoitetaan verellä. Hän on kuollut mies, Jim Jarmuschin poeettisen mestariteoksen *Dead Manin*¹ nimihenkilö, ja hänen elokuvan mittainen kuolemansa on samalla tietyn länsimaisen ihmiskuvan kuolema: itseidenttisen, korvaamattoman subjektin, joka on kaikkien ominaisuuksiensa perusta ja persoonallinen synteesi.

Tämä essee käsittelee kuolemaa ja korvattavuutta, äärellisyyttä ja yleistettävyyttä, saman esiontologisen kuvion kahtena eri puolena. Sen väite, jota lopuksi koetellaan *Dead Mania* vasten, paljastuu transsendentaalisen samuusajattelun yhtäkaa yksinkertaiseksi ja ehtymättömän monitahoiseksi dekonstruktioksi: jokainen asia on

olemassa vain sikäli kuin jokin muu asia voisi olla olemassa sen sijasta, ja jokainen asia, joka voisi olla olemassa jonkin olemassa olevan asian sijasta, on olemassa olevan asian pois pyyhkimä ja korvaama. Ontologia, jonka tässä esittelen ja jonka luonnetta kysyn, on kahdella tapaa korvikeontologia. Yhtäältä olemisen on korvaamista ja korvatuksi tulemisen mahdollisuutta. Toisaalta ontologia itse tulee toisenlaisen ajattelun korvaamaksi, sillä sen keskittyminen olevaiseen, olevaisuuteen ja olemiseen ei voi olla hukkaamatta yleisen korvautumisen liikettä. Tällä, kuten seuraavassa nähdään, on kauaskantoiset vaikutukset niin eksistentialisten, fenomenologisten kuin semanttistenkin kysymyksenasetteluiden saralla.

Loogis-semanttinen alkusoitto: totuus ja yhdentekevyys

Filosofisessa semantiikassa korvattavuus liittyy väitelauseen totuuteen. Saman tarkoitteen eli viittauskohteen yksilöivät väitelauseet ovat keskenään vaihdettavissa eli korvattavissa, mikäli niiden totuusarvo on sama: ”Jenan voittajaan” ja ”Waterloon voitettuun” viittaavilla lauseilla on sama tarkoite, Napoleon. Vaikka ajatus on tuttu jo Fregeltä, sen laajempi sovellusala avautuu vasta niin sanotussa malliteoreettisessa semantiikassa, jossa saman väitelauseen eri tulkinnat ovat toisilleen vaihtoehtoisia, mikäli kunkin tulkinnan yksilöimä viittauskohde on sopivissa määrin identtinen muiden kanssa: väitelause ”Sokrates seuraa *daimoniaan*” on tosi kaikissa niissä mahdollisissa tapauksissa, joissa Sokrates seuraa *daimoniaan*, riippumatta siitä, millaisen olion erinimi ”Sokrates” ja predikaatti ”seuraa *daimoniaan*” kulloinkin yksilöivät. Tästä syystä malliteoreettinen semantiikka usein muotoillaankin *mahdollisten maailmojen* semantiikaksi. Tällöin kaikki tietyn väitelauseen yksilöimät vaihtoehtoiset tarkoitteet jaetaan

”Ainoa keino totuuden säilyttämiseksi ja ajattelemiseksi oikeassa mitassa on, että korvattavuus tunnustetaan todellisuuden pelkistymättömäksi ominaisuudeksi.”

erillisiin mahdollisiin maailmoihin eli aktuaalisesta maailmasta poikkeaviin tapahtumakulkuihin.

Malliteoreettisen semantiikan ainutlaatuinen anti ja arvo tässä esseessä esitettävälle ajatuksille on sen kyvyssä nähdä asian identiteetin periytyvän kaikesta siitä, mikä voisi olla olemassa sen sijasta². Tässä suhteessa ei ole suureksikaan haitaksi, että tarkoitteen korvattavuutta ei ole koskaan otettu varsinaiseksi ajattelun aiheeksi ja luodattu koko ontologisessa syvyydessään. Missä sitä onkaan käsitelty – oli puhe sitten teoreettisesta semantiikasta, fenomenologiasta tai hjelmsleviläisestä glossemiikasta – korvattavuus on aina nähty jonkin tahdonvaraisesti muokattavan ja manipuloitavan ominaisuutena: lauseiden, kokonaisuutta edustavien esimerkkien, ilmaistun sisällön ja ilmauksen muodon, ja niin edelleen³. Tälle on luonteva syynsä: vaikka tavoitteena olisikin *affirmoida* asian korvattavuus, tätä korvattavuutta ei ole ensinkään mahdollista ajatella, ellei ensin ymmärrä, että korvautuminen on mahdollista vain sikäli kuin korvikkeet jakavat keskenään jotakin. Eikä muuta mittatikuksi kelpaavaa asiaa ole korvikkeet kuin itseensä kokoava käsite.

Pyrkimykseni on siis *affirmoida* korvattavuus nimenomaan reaalisenä, tahdosta riippumattomana korvattavuutena. Tällä on oltava oma vaikutuksensa myös totuuden käsitteeseen⁴. Muutoin on vastassa kaksi vaaraa:

a) Idealismi. Jos asioiden välisen korvautumisen mahdollisuus hyväksytään, mutta puhtaasti käsitteelliselle tasolle rajoitettuna, joudutaan myöntämään, että todellisuus on perimmältään subjektiivinen luomus: ilman käsitteitä ei ole totuussuhdetta, ja korvattavuus on käsitteiden muodostamisen välttämätön ehto, mutta koska korvautuminen on mahdollista vain käsitteellisellä tasolla, vastuu todellisuuden luonteesta ja rakenteesta siirtyy tiedostavalle subjektille.

b) Relativismi. Jos asia menettäisi identiteettinsä, kun se korvataan jollakin vain osittain samanlaisella asialla, ei asiasta sinänsä voisi puhuakaan. Asian omaa ja yleistä olemusta ei olisi olemassa: olisi vain yksittäisiä olioita, joita yhdistää pelkkä kielellinen konventio, eikä asian itsensä totuus olisi muuta kuin rakenteellinen harha.

Seuraavassa esitän ajatuskululle joukon perusteluja. Mikäli se on oikeassa, johtopäätös on selvä: ainoa keino totuuden säilyttämiseksi ja ajattelemiseksi oikeassa mitassa on se, että korvattavuus tunnustetaan todellisuuden pelkistymättömäksi ominaisuudeksi.

Ontologia: korvike ja ei-mikään

Malliteoreettinen ja mahdollisten maailmojen semantiikka kysyy, millainen asiointi olisi voinut toteutua tietyllä hetkellä vallitsevan sijasta. Tyydyttävä vastaus edellyttää, että vaihtoehtoisten asiointilojen nähdään olevan apriorisesti keskenään vaihdettavissa, ja vaikka malliteoreettisen semantiikan voi nähdä perustuvan juuri tälle oletukselle, ei tähän asti ole ollut mahdollista kysyä, millaisia ontologisia vaikutuksia tällä todellisuuden korvikeluonteella on.

Vastausta onkin haettava suunnalta, johon malliteoreettinen semantiikka nähdäkseni lakkaamatta viittilöi mutta ei kenties ole ollut tarpeeksi spekulatiivinen uskaltautuakseen. Positiivisessa muodossaan korvattavuus on mielleltävissä samuudeksi, joka ei poista tai pelkistä eroja: ne vain muuttuvat samantekeviksi, indifferenteiksi, eroiksi. Tästä absoluuttisen yleisestä indifferenssistä, piittaamattomuudesta, käytän jatkossa nimitystä *yhdentekevyy*s tai *samantekevyy*s. Yhdentekevyy ei ole asenteellinen määre, tunteellinen tai älyllinen välinpitämättömyys jotakin seikkaa kohtaan vaan yksinkertaisesti se ontologinen olotila, jossa lukemattomat eri asiat

muodostavat käsitteellisesti tavoitettavan totaliteetin ja siten *tekevät yhden*. Se on erojen ja eroamattomuuksien matriisi, jossa singulaarisuudet ja yleisyydet syntyvät toisistaan joka hetki uudelleen. Yhdentekevyys on samuutta, joka luopuu korvikkeiden välisestä identtisuudesta ja jättää niiden erot silleen.

Korvaaminen edellyttää korvaavan asian pois pyyhkimistä ja sen paikalle asettumista. Siksi voisi luulla, että käsitteen sallimat korvaukset voivat toteutua vain ideaalisella tasolla: saman olemuksen yksittäiset tapaukset ovat keskenään vaihdettavissa. Olemassa oleva olio on olemassaolonsa nojalla korvaamaton; korvattavuuden ainoa toiminta-ala on ajattelussa. Relativismia välttävä näkökulma olisi reaalisen korvattavuuden hyväksyessään siis pakotettu myöntämään idealismin, joka sisältää reaalisen jonkinlaisena noumenaalisen jäännöksenä. Vaikutelma kuitenkin pettää, sillä lähemmin tarkastellen käy ilmi, että korvattavuudella on käytettävissään yksi kielestä ja mielestä riippumaton toteutumisen väylä: aktualisaatio, olevaiseksi tulemisen tapahtuma, jossa toteutuva asia asettuu oman mahdollisuutensa tilalle ja näin tehden pyyhkii sen pois. Kierkegaardin sanoin olevaiseksi tuleminen on mahdollisuuden olemattomaksi tekemistä (*Muligheden Tilintetgørelse*)⁵. Mahdollisesta tulee oleva (*Væren*), joka on ei-olevainen (*Ikke-Væren*)⁶. Puhdas korvaaminen edellyttää korvattavan asian pois pyyhkimistä ja sen sijaan asettumista. Yksin aktuaalisella on tämä valta. Eksistoiava asia – jossa kierkegaardilaisittain ymmärretty eksistenssi laajenee asubjektiiviseksi – on ainoa todellinen korvike.

Samassa aktuaalisen valta ehdollistaa itsensä, sillä sitä ei voi tiedollisesti hahmottaa ilman käsitteiden käyttöä, ja käsitteet edellyttävät, että niiden alaan luettavat yksittäiset oliot ymmärretään toisillaan korvattaviksi. Tästä syntyy ontologinen kehä, jota voisi kutsua *ei-minkään syöveriksi*. Aktuaalisuus, tosista tosin, on paradigmaattinen korvike, mutta juuri siksi sen on sallittava itsensä korvattavan – paitsi kaikella sillä, mikä on mahdollista ja tiedollisesti tavoitettavissa, myös olemattomuudella ja mahdottomuudella, kaikella sillä, millä ei ole eikä ole kuunaan oleva sijaa eikä sanaa käsitteiden piirissä⁷. Aktuaalinen on perimmäinen yhdentekevä. Luodessaan yhden ja saman se asettuu mahdollisen piiriin ja samassa pyyhkiytyy itsenään näkymättömiin. Näin se on myös kaiken sen moottori, mitä ranskalaiset filosofit kutsuvat tapahtumaksi (*événement*): kun tapahtuu jotakin, mitä mikään käsitteellistys ei olisi antanut ennakoita, aktuaalisuus pyyhkii pois mahdottomuuden ja asettuu sen paikalle. Toisin sanoen: mahdoton tapahtuu.

Missään tämän järkeilyketjun vaikutukset eivät anna itseään yhtä järjestyttävästi ilmi kuin subjektin alueella. Kun subjekti mietiskelee omaa korvattavuuttaan suhteessa johonkin omana pitämäänsä tai itseään luonnehtivaan asiaan, syntyy hämmentävin ja kauhistuttavin kokemus, jonka yksinomaan puhtaaseen reflektioon pidättyymällä voi aikaansaada: kokemuksen, jossa absoluuttinen vieraantuminen omasta subjektiivisesta elämästä

muuttuu kokemukseksi omasta transsendentaalisesta kuolemastaan.

Eksistenssin omistumattomuus: meditaatioharjoitus

Kuolema sanan tavallisessa mielessä ei ole kuoleman alku ja juuri. Kuten Nietzschen mukaan elävä ”on vain eräs kuolleen laji”⁸, myös oma kuolevaisuutemme on vain yksi yleisen poissaolon laji, joka on sidoksissa ihmisolion luonnolliseen olomuotoon. Se, mikä ihmislajin kuolemassa on yleisintä ja siten ylittää myös transsendentaalisen tai eksistentiaalisen fenomenologian horisontin, ei taivu elämän ja kuoleman ihmiskeskeisiin määreisiin: pois pyyhkimisen ja korvauksen liike, jossa jokainen elävä hetki, jokainen organisen tai epäorganisen aineen liikkahdus, jokainen merkityksen kokemus, on omassa olemisessaan aina pois pyyhittävässä ja korvattavissa jollakin samaksi kelpaavalla. Tällöin kuolema ei pelkisty tulevaisuudessa odottavaksi tapahtumaksi. Se ei enää rajaudu tulevaisuuteen, ei edes Heideggerin mahdottomuuden mahdollisuudeksi, joka yksin antaa *Daseinille* ainutkertaisen olemassaolonsa⁹. Se on aina jo tapahtunut: olevainen ei voi olla olemassa, ellei se ensin pyyhi pois sitä mikä olisi voinut olla olemassa sen sijasta. Samasta syystä se olisi itse voinut jäädä olemattomaksi, toisin sanoen tulla sen pois pyyhkimäksi, minkä se on itse ensin tehnyt olemattomaksi.

Ottakaa ja soveltakaa tätä itseenne, ja huomaatte, miten heikot ovat minän kantimet. Maatkaa yön pimeudessa ja tuijottakaa siihen näkemättömin silmin. Muotoilkaa mielessänne jokin ajatus, palauttakaa mieleen jokin tekemänne tai sanomanne asia, kirkastakaa jokin ominaisuutenne, tuntekaa herkästi jokin ruumiinne osa tai prosessi, ja tehkää jotakin, mitä ette ole koskaan aiemmin tehneet: kuvitelkaa, ettette ole koskaan eläneet, ettette ole koskaan syntyneet, ettette ole koskaan olleet osa maailmanne, ja pitäkää samalla tiukasti kiinni siitä muistosta, ominaisuudesta tai ruumiinosasta, jonka olette juuri itsellenne kirkastaneet. Mitä sen olemassaolo edellyttää? Mitä tarvitaan, jotta se voisi edelleen olla olemassa, jotta se olisi voinut tapahtua ja tulla olevaiseksi? Tarvitaan joku, joka on sen ajatellut, kokenut, tehnyt tai tuntenut omakseen: *joku toinen*. Ja koska yhdestä tietoisuudesta ei ole pääsyä toiseen – koska monadiset subjektit ovat ainoastaan rinnasteisesti tavoitettavissa – ei teidän ole mahdollista tietää tuosta toisesta mitään. Seuraus: asia, jota piditte omananne, ja joka oli omanne siihen hetkeen asti, jolloin pyyhitte itsenne maailman historiasta, ei enää olekaan teidän, se kuuluu nyt tuolle toiselle, jonka tietoisuuteen teillä ei ole pääsyä ja josta ette voi tietää mitään, ettekä näin ollen voi myöskään tietää, millaiseksi vain hetkeä aiemmin omananne pitämä asia on pohjattoman kuilun yli kulkeutuessaan muuttunut. Se voi merkitä mitä vain, olla mitä vain, ette saa koskaan tietää¹⁰. Olette omastanne vieraantuneita, teiltä on viety kaikki, teidät on tuomittu itsenne ulkopuolelle, kaiken ulkopuolelle. Olette kuolleita *transsendentaalisessa mielessä*¹¹. Kokemus on ruumiillinen, mutta tämä elävä

KATUKOHTAUS PARANOIDISESTA KAUPUNGISTA

Näe se kuivien ihmismien kauppa
kun se näyteikkunan tummansäröinen ruutu
kaikui suhinalla kuumassa puuskassa
se avasi juhlallisen hymyn
hetki ennen auringon pimentymistä vastasyntyneiden rähmässä
alasti välkehtivä karvaton poliisi

Lippu hulmuu palavan käymälän katolla
vanha peltiseppä mutustaa salaa
räystääseen hirtettyä tyttölasta
kalkkiensa kitalaen varjossa
kuuntele niiden tuskallista läähätystä
jotka liimautuivat talonseiiniin iltaisella kävelyllä
vaistoa heidät kuiskuttelemassa hujan hajan
epätoivoisina odotetusta öisestä lentoonnousustaan

*Turhaan odottaa kerjäläinen palkkaa
piippuunliekhteineestä livertelystään
kuuntelijoiden korvat kuultavat unohtuksesta
heidän välillensä ejakulaatio
valuu säälimättömästi välähdellen yli linnunradan
hylätyn syleilyn kohdalla*

Seiso jalat kainalossa keskellä katua
eläimiä vyöryy molemmilta puoliltasi
pieniä valkeita pahantahtoisia
pitkin selkärankaa ryömiä sähköjohto
hypäten niveleltä nivelelle
kuulema se on nyt lipsahtanut kurkkuusi nyt se käärehtii
kielenkärjelläsi
kulkue päättyy uhkaavasti hiljentyen
sinä tahdot pyytää anteeksi mutta virta purkautuu suustasi
eläimet alkavat savuta käry nousee pilviin
ylhäältä korkeasta raatihuoneen tornista
nuori kiharapäinen kaupunginjohtaja
oksentaa alas sirossa putouksessa
lasinkirkaalla valittamattomalla äänellä

jatkuu sivulla 93

ruumis, jossa kuolema solmii suhteen käsitteen puhtaaseen muodollisuuteen, kokee kummia ja jättää fenomenologian sanattomaksi.

Näin kuolema odottaa myös itse transsendentaalista. Sen jokainen positiivinen sisältö on olemattomaksi tehdyn vastakohtansa raatoon kahlittu. Kyse on Derridan sanoin alkuperäisestä ”impersonaatiosta” (*impersonnification*), persoonattomaksi tulemisesta¹², jonka yleisessä rakenteessa subjekti ei ole sen enempää kuin ”funktio tai haamu” (*une fonction ou un fantôme*)¹³. Kun pyyhkii itsensä kuvitteellisesti pois maailman historiasta, mutta jättää jonkin omakseen mieltämänsä asian sikseen, ehkä jopa koko elämänsä, kuvittelee itsensä kuolleeksi sanan haastavimmassa ja samalla ainoassa toteuttamiskelpoisessa mielessä: kuvittelu on aina elävän olennon kuvittelua, mutta oman ajatuksensa kuvittelu on jonkin toisen ajatukseksi, täysin toisen, joka ottaa minun sijani, on kaikkein tutuimman luovuttamista absoluuttisen vierauden haltuun. Muutun käsitteen funktioksi, omaksi haamukseni, niin kuolleeksi kuin voin elävänä olla. Samalla yksi Derridan väkevimmistä lauseista tulee kuulluksi vailla psykoanalyttisen käsitteistön väliainetta: *Moi: gardien de cimetière* – ”Minä: hautuumaan vartija”¹⁴. Ainoa luovuttamaton asia on oma eksistenssini, mutta aktualisuutensa nojalla se jää minulle täysin vieraaksi, se heittää minut ulkopuolelleen ja jättää minut omien korvikkeitteni varaan. Tietyissä tilanteissa korvautuminen tapahtuu tuhoisimmalla mahdollisella tavalla. Kuten Catherine Malabou osoittaa, juuri näin tapahtuu niille, joiden koko persoonallisuus muuttuu aivovaurion tai muun vakavan trauman vuoksi: trauman metamorfinen voima saa uuden subjektin ilmestymään edellisen tilalle, ja vaikka uusi subjekti ei millään tavoin muistuta korvaamaansa edeltäjää, eikä korvautumista ole näin ollen voinut lainkaan kuvitella etukäteen, jälkimmäinen on aina ollut uuden subjektin apriorisesti korvattavissa¹⁵.

Kaikille subjekteille yhteinen transsendentaalinen subjektiivisuus ei siis ole absoluuttinen, joka kokoa kaikki subjektit itseensä. Se on virus, kone tai ohjelma, jonka vallassa kaikki subjektit ovat. Toimiakseen luonteenomaisella tavallaan sen ei tarvitse erotella yhtä subjektia toisesta. Se on täydellisen piittaamaton yksilöllisistä eroista. Sen piittaamattomuus on myös transsendentaalisesti käsitettävissä, mutta vääristyneessä, teoreettisen hallinnan heijastamassa muodossa, olemuksen läsnäolona itselleen, sen hierarkkisena piittaamattomuutena, joka aina asettuu omien tapaustensa yläpuolelle. Tosi-asiassa tämä piittaamattomuus ei ole enää transsendentaalista. Sitä ei kenties voi tavoittaa muulla tavoin kuin transsendentaalista reduktiota seuraten. Mutta samalla tämä yhdentekevyyden muuttuu absoluuttisesti rajattomaksi ja siksi perustattomaksi, sillä jos yhdentekevyyden otetaan vakavasti, jos se otetaan ajattelun mittapuuksi, transsendentaalinen *itsessään* ei ole sen enempää kuin yksi yhdentekevyyden yleisen rakenteen esimerkki tai tapaus muiden joukossa: se on ehdottomasti samalla viivalla hyönteisten, mikro-organismien, alkeishiukkasten, Turingin koneiden, käsialojen, ruoka-aineiden, sanojen,

solujen, kemikaalien, valuu-tojen, luonnollisten kielten, aivan kaiken kanssa. Minkä ehdon nojalla mikään on niin kuin se on? Sen, että jokin muu asia voisi olla ole-massa sen sijasta ja samalla tavoin, niin erilaisia kuin ne muutoin keskenään ovatkin. Tämä rakenne on ehdot-toman yleinen.

Transsendentaalinen subjekti ei näin ollen ole kuole-vainen siksi, että se on äärellisen ihmistietoisuuden yleinen muoto vaan siksi, *ettei sen ainutkertaisimpana pidettävä ominaisuus, nimittäin kyky havaita ja ymmärtää olemuksia, edellytä sen olemassaoloa* – jokin muu asia olisi voinut tulla sen sijasta olevaisiksi ja ottaa sen ainutkertaisen tehtävän omakseen. Vanha viisaus *memento mori* saa uuden mer-kityksen. Enää ihmisen kuolevaisuus ei tarkoita sitä, että jonakin päivänä täältä murheen alhosta tulee vielä lähtö vaan sitä, että elämän jokainen hetki tuhoaa subjektin ja muuntaa sitä toiseksi, manaa sen paikalle tuhansien vie-raiden subjektien ja epäsubjektien aaveet. Vapautettuna antroposentrisestä painolastistaan, joka sitoo kuoleman subjektiin ja hukkaa sen yleistettävyyden, kuolevaisuuden muistamiseen kehottava lause täyttyy oudosta, pimeästä valosta, joka virtaa samanaikaisesti järjestä ja järjen ul-kopuolelta, ihmisestä ja hänen ulkopuoleltaan ulvovasta todellisuudesta, yhdentekevyyksien taivaankoneistosta. Kenties tämä on se, mikä nykyajasta puuttuu: ajatus kuole-masta, joka olisi hullaannuttava, kauhistuttava, ja silti kaikkea muuta kuin morbidi. Kuolemassa on yhä paljon spektaakkelia, tavaraluonnetta, ja tarvitaan äärimmäisiä kokemuksia – filosofisia, taiteellisia, tieteellisiä, poliittisia, aistillisia – jotta se voitaisiin jälleen punoa elävän koke-muksen loimilangaksi. Yksi näistä äärimmäisistä koke-muksista tulee esiin – eräiden kohdalla myös elytyksi – Jar-muschin elokuvassa *Dead Man*.

Kuolema ja muodonmuutos: lännelokuvan perikato

Kuollut mies, William Blake, on saanut luodin rintaansa. Hän pakenee peräänsä usutettuja palkkatappajia. Ennen tätä hän on matkannut junalla Clevelandista niin pitkälle länteen kuin rataa riittää, määränpäänään Machinen kaupunki, missä hänelle on luvattu työtä Dickinsonin te-rästehtaan kirjanpitäjänä. Työ on kuitenkin annettu toi-selle. Illalla hän tapaa nuoren naisen kapakan edustalla ja saattaa tämän kotiin. Yömyöhällä, heidän maatessaan sängyssä, naisen entinen kihlattu astuu ovesta. Syntyy aseellinen kahakka: mies ampuu Blakea kohti, nainen heittäytyy luodin eteen, Blake kaivaa revolverin tyynyn alta ja osuu mieheen kolmannella laukauksella. Blake pa-kenee hevosen selässä. Erämaassa hän kohtaa Nobodyn, alkuperäisasukkaan, joka tietää, kuka William Blake on edellisessä elämässään ollut. Hän oli runoilija ja maalari, mutta nyt, tapettuaan sen valkoisen miehen, joka tappoi hänet, hänen runoutensa on kirjoitettava verellä. Alkaa matka kohti merta, vetten peiliä, jonka läpi Blaken on matkattava päästäkseen takaisin kaikkien henkien sijoille.

Cahiers du cinéma vuonna 2001 julkaisemassa haas-tattelussa Derrida sanoo:

”Elokuva siis kykenee kultivoimaan jotain, mitä voisi kutsua spektraalisuuden ’liitännäisiksi’, se kirjaa aaveiden jälkiä yleiseen filmiruutuun, heijastettuun filminauhaan, joka on itsekin aave. [...] Elokuva, spektraalinen muisti, on suurenmoista surua, suurennettua surutyötä. Se on valmis ottamaan vastaan surulliset muistot, historian traagiset tai eepiset hetket, niiden jättäminä jälkinä, vaikutelmina, valottumina. [...] Näiden aaveiden liitännäisruumiit ovat elokuvien juonten varsinaista ainesta.”¹⁶

Hieman myöhemmin Derrida sanoo (Lanzmannin *Shoah*’n pohjalta yleistäen):

”Elokuva on absoluuttisen eloonjäännin absoluuttinen simulakrumi. Se kertoo meille sen, mistä ei ole paluuta, se kertoo meille kuoleman. Oman spektraalisen ihmeensä nojalla se osoittaa meille sen, mistä ei pitäisi jäädä jälkeä. Se on näin ollen kaksinkertainen jälki: todistuksen itsensä jälki, unohduksen jälki, absoluuttisen kuoleman jälki, jäljet-tömän jälki, hävityksen jälki.”¹⁷

*Dead Man*in jokainen kuva todistaa Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen tuhosta. Aaveiden joukossa kulkee myös William Blake, englantilainen runoilija, joka suri ihmisten eriarvoisuutta ja kavahti teollisen vallankumo-uksen vitsauksia. Aaveilla on elokuvassa kaksi subjektia, isäntäruumista, joihin asettua: Blake, valkoisen kulttuurin hylkäämä ja kuolemaan tuomitsema kirjanpitäjä, sekä lapsena brittisotilaiden vangiksi joutunut Nobody, joka on palannut kotimaisemiinsa kierrettyään etnisenä näytte-lyesineenä ympäri Englantia. Nobody on se, joka kertoo, kuka William Blake on tästä lähin oleva. Englannin-vuo-sinaan hän on oppinut lukemaan, ja hän tietää, että ru-noilija Blake, jonka sanat innostivat häntä pakenemaan, on palannut maan päälle kostamaan valkoisille miehille heidän historiallisen (ja elokuvan nykyhetkessä yhä tapah-tuvan) hirmutekonsa. Tämä korvautuminen on elokuvan ytimessä. Kirjanpitäjä Blake kuolee *itsenään* ja *syntyy uu-delleen* runoilija Blakena. Runoilija Blake kuolee *runoi-lijana* ja *syntyy uudelleen* kostaja Blakena. Yhden Blaken runous kuolee ja syntyy uudelleen toisen Blaken kostona. Toisen Blaken väkivalta kuolee ja syntyy uudelleen var-hemman Blaken runoutena. Kuollut mies puhuu kuolevan suulla, kuoleva kuolleen. Näin lännelokuvan *Abendlan-dista* tulee näyttämö perikadolle, jollaista spengleriläisen pessimistinen humanismi ei osaisi kuvitella: ujo ja siis-tiksi suittu kirjanpitäjä muuttuu kasvomaaliin ja turkkiin sonnustautuneeksi kostonhengeksi, ja kun hän viimein saapuu matkansa päähän, vetten peilin äärelle, hänen ai-nutkertainen (eksistentiaalinen) kuolemansa soittaa sa-malla myös länsimaisen subjektin yleisiä (transsendentaa-lisia) kuolinkelloja.

Lopuksi: korvautumisten metamorfinen historia

Esseen alku hahmotteli korvikeontologiaa, joka käsit-teellisellä tasolla tarkastellen toimii *synkronisesti*. Tietyn

ominaisuuden näkökulmasta toisistaan merkittävästikin poikkeavat oliot voivat olla toistensa käsitteellisiä ja siksi atemporaalisia korvikkeita. Eksistenssi kuitenkin riis- täytyy käsitteiden hallinnasta ja avaa *diakronisten* korvautumisten ulottuvuuden. Se on synkronisen ja diakronisen korvautumisen leikkauspiste, jossa kuolema vapautuu ka- peasta (antroposentrisestä) käsitteestään ja asettuu laajan (asubjektiviivisen) käsitteensä nahkoihin. Tällöin ajattelun aiheeksi tulee eräänlainen historiallinen metamorfoosi, jossa kaksi ajallisesti ja loogisesti erillistä eksistenttiä aset- tuvat kaikkine määreineen toistensa korvikkeiksi. Tässä metamorfoosin käsitteeni eroaa Malaboun esittämästä. Malaboun näkemyksen kiintopisteenä on traumatisoi- tuneeseen ruumiiseen kohdistuva katkos, joka nimen- omaan ruumiiseen kohdistuvana edellyttää tiettyä dis- junktiivista jatkuvuutta, kun taas korvikeontologiassa, jolle jatkuvuuden syntyminen on suoranaisten arvoitus, korvautumiset eivät tapahdu yhden ja saman perustan rajoissa. Viriää ajatus ominaisuuksien sielunvaelluksesta, jossa kiinteiksi ja ontologisesti ensisijaisiksi luullut oliot ovatkin vain itseään muunnellen toistavien piirteiden

releitä. Muutoksen hetki, niin historiassa, aineessa kuin kulttuurissa, on se, jolloin kuollut asia luovuttaa jotakin itsestään uudelle, syntymäisillään olevalle asialle. *Dead Manin* voi nähdä yhtenä murrospisteenä, *punctumina*, jossa tällainen muutos purkautuu valkokankaalle ja tekee itsensä aistittavaksi ja ajateltavaksi.

Edellä esitetystä on mahdollista johtaa uusi meta- morfoosin määritelmä, jonka vaikutus ontologiaan, his- toriaan ja niiden yhteyttä koskevaan ajatteluun tiivistyy lineaarista ajankulkua häiritsevään kaksisuuntaiseen muunnossuhteeseen: asia on *yhä* sitä, mitä se ei *koskaan* ollut.

Toistakaa: asia on *yhä* sitä, mitä se ei *koskaan* ollut. Pyyhkikää itsenne pois, unohtakaa tutut tulkintata- ppane, ja yrittäkää kuulla lause siten kuin sen kuulisi joku toinen, jota ette tunne ettekä koskaan voi tuntea. Sillä totuus on, että tuo toinen on aina jo valmiiksi aset- tunut teidän paikallenne, ja siitä hetkestä lähtien, jolloin kuvittelette itsenne olemattomaksi ja jonkun toisen kor- vaamaksi, olette *yhä* sitä, mitä ette koskaan olleet.

Viitteet

- 1 *Dead Man* (1995) ohj. ja käsik. Jim Jar- musch.
- 2 Ks. Hintikka 1969, 73. Mainittakoon tässä, että pyrkimykseni ei ole moittia yhtä filosofian perinnettä ja ylentää toista – pikemminkin yritän korvat- tavuuden käsitteen kautta ltavoitella sellaista ajattelun pistettä, jonka suhteen on periaatteessa aivan yhdentekevää, kumman perinteen käsitteistöön enem- män tukeutuu.
- 3 Korvattavuuden semantisaatiosta ks. Hintikka & Hintikka 1989, 191. Korvattavuudesta ja esimerkkien valin- nanvaraisuudesta (*Beliebigkeit*) fenome- nologiassa ks. Bachelard 1957, 256–260. Ilmauksen tai ilmaistun tason element- tien korvattavuudesta glossematiikassa, ks. Hjelmslev 1968, 94–95.
- 4 Olen toisaalla muotoillut dekonstruktii- visen totuuskäsitteen *iteratruth* (sanoista iteration ja truth). Suomenoson voisi ken- ties olla *toistotuus*. Ks. Poutiainen 2013.
- 5 Kierkegaard 1963, 74.
- 6 Sama.
- 7 Ks. Poutiainen 2014.
- 8 Nietzsche 2004, 106.
- 9 Heidegger 2000, 307–308.
- 10 Päätelmä seuraa Derridan analyysia puheen 'omistumattomuudesta' (*dépos- sition*) ja 'karttelusta' (*dérobement*). Ks. Derrida 1967c, 265–267. Toisaalla Derrida kirjoittaa: "Ulkopuolen paha [...] on elävän puheen sydämessä; sille ulkopuoli tarkoittaa oman pois pyyhit- tävyytensä periaatetta ja suhdetta omaan kuolemaansa" (Derrida 1967a, 441).
- 11 Näin tulkitsen Derridan ajatuksen, jonka mukaan ilmauksen toistettavuus implikoi yksittäisen subjektin kuoleman: ilmaus voidaan ymmärtää, vaikka sen subjekti olisi kuollut tai fiktiivinen. Ks. Derrida 1967b, 60–61.
- 12 Derrida 1993, 393.
- 13 Sama, 405.
- 14 Derrida 1976, 51.
- 15 Ks. Malabou 2009, 9–13, 17–19.
- 16 Derrida 2013, 321–322. Olen purkanut monitasoisen ilmauksen "il est prêt à se laisser impressionner" korvaamalla verbin *impressionner* substantiiveilla *jälki*, *vaikutelma* ja *valottuma*.
- 17 Sama, 326. Tässä yhteydessä sanotta- koon, että korvikeontologian ajatus kantaa 1900-luvun raskaasta jälkeä: sen voi sanoa muodostuneen tuhkan var- jossa.

Kirjallisuus

- Bachelard, Suzanne, *La Logique de Husserl*. Presses Universitaires de France, Paris 1957.
- Derrida, Jacques, *De la grammatologie*. Minuit, Paris 1967a.
- Derrida, Jacques, *La voix et le phénomène*. Presses Universitaires de France, Paris 1967b.
- Derrida Jacques, *L'écriture et la différence*. Seuil, Paris 1967c.
- Derrida, Jacques, *La Disémination* (1972). Seuil, Paris 1993.
- Derrida, Jacques, Fors. Esipuhe teokseen Nicolas Abraham & Maria Torok, *Cryp- tonymie. Le verbiere de l'homme aux loups*.

- Flammarion, Paris 1976, 7–73.
- Derrida, Jacques, *Le cinéma et ses fantômes*. Entrevue avec Antoine de Baecque et Thierry Jousse. Teoksessa *Penser à ne pas voir. Écrits sur les arts du visible 1979–2004*. Différence, Paris 2013, 315–335.
- Heidegger, Martin, *Oleminen ja aika (Sein und Zeit, 1927)*. Suom. Reijo Kupiai- nen. Vastapaino, Tampere 2000.
- Hintikka, Jaakko, *Models for Modalities. Selected Essays*. Kluwer, Dordrecht 1969.
- Hintikka, Jaakko & Hintikka, Merrill B., *The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic*. Kluwer, Dordrecht 1989.
- Hjelmslev, Louis, *Prolégomènes à une théorie du langage* (Omkring sprogteorins grundlæggelse, 1943). Minuit, Paris 1968.
- Kierkegaard, Søren, *Philosophiske Smuler* (1844). Teoksessa *Samlede Verker 6*. Gyldendal, København 1963.
- Malabou, Catherine, *Ontologie de l'accident. Essai sur la plasticité destructrice*. Léo Scheer, Paris 2009.
- Nietzsche, Friedrich, *Iloinen tiede* (La gaya scienza, 1882). Suom. J. A. Hollo. Otava, Helsinki 2004.
- Poutiainen, Hannu, Iteration and Truth. A Fifth 'Orientation of Thought'. *Cosmos & History. The Journal of Natural and Social Philosophy*. Vol. 9, No. 1, 2013, 161–182.
- Poutiainen, Hannu, Additions, Subtractions, Iterations. Deconstruction and the Actuality of Context. *Journal of Literary Theory*. Vol. 8, No. 1, 2014, 178–198.